

ПОРАДНИЦТВО ЯК АКТУАЛЬНА ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ ТА ЇХ РОДИНАМИ

Мета даної публікації полягає у висвітленні особливостей родинного порадиництва як активної форми соціальної роботи з мігрантами та їх родинами, яке розвивається в Україні за підтримки Церкви. Як наслідок, родинне порадиництво виходить за межі традиційної соціальної роботи, з одного боку, та церковної сповіді, з іншого. У такий спосіб здійснюється спроба адаптації класичного сімейного консультування відповідно до потреб мігрантів та християнських цінностей.

Ключові слова: родинне порадиництво, мігранти, соціальна робота, Церква.

Целью данной публикации является освещение семейного советничества как активной формы социальной работы с мигрантами и их семьями, развивающегося в Украине при поддержке Церкви. Как следствие, семейное советничество выходит за пределы традиционной социальной работ, с одной стороны, и церковной исповеди, с другой. Таким образом осуществляется попытка адаптации коассического семейного консультирования в соответствии с потребностями мигрантов и христианскими ценностями.

Ключевые слова: семейное советничество, мигранты, социальная работа, Церковь.

The aim of this publication is to describe special futures of the family advising as an active form of the social work with migrants and their families, which is developing in Ukraine by the support of the Church. As a result, the family advising goes out frames of the traditional social work from one side and the Church confession from another side. In this way the attempt of adaptation of the classic family consulting in according to demands of migrants and to Christian values is take place.

Key words: family advising, migrants, social work, Church.

Постановка проблеми. Інтенсифікація міграційних процесів на зламі тисячоліть поставила перед соціальними службами в Україні нові виклики, серед яких одним із ключових є необхідність підтримки дистанційних сімей та створення оптимальних умов для реадптації колишніх трудових мігрантів після їх повернення додому. Одним із суб'єктів соціальної роботи в даному випадку є центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, в рамках діяльності яких соціальні працівники намагаються допомогти кожній людині, що звернулася, у вирішенні своїх проблем [1, с. 22–27]. У своїй роботі такого роду державні інституції зустрічаються з труднощами, які полягають у тому, що колишні трудові мігранти не надто охоче звертаються за соціальною та психологічною допомогою через замкнутість на своїх проблемах, закритість, недовіру [2, с. 304–310]. Дається взнаки й та обставина, що в Україні, як і в кожній країні пострадянського простору, тривалий час пригнічувалось висловлення своїх почуттів і

думок, тож нашим співвітчизникам буває дуже складно довіряти свої таємниці, а не рідко і біль, комусь «іншому». За цих умов виникає гостра потреба в пошуку альтернативних форм соціальної роботи, в тому числі – під егідою недержавних соціальних інституцій. Враховуючи, що для багатьох українських мігрантів тим місцем, де вони почувають себе в безпеці, є церква, в Україні стає все поширенішою практика, коли консультативні центри (порадні) організуються при храмах. На жаль, особливості роботи порадень, що функціонують при церквах, вивчення їх можливостей та обмежень до цього часу не стали предметом системного аналізу в українських наукових студіях із соціології (соціальної роботи) та психології, що лише поглиблює протиріччя між потребою в розвитку альтернативних існуючим у практиці соціальної роботи та психології формам роботи з мігрантами та їх родинами та реальними пропозиціями щодо їх актуалізації в сучасному українському контексті.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематика родинного консультування та ведення соціальної роботи з конкретними групами клієнтів в останні роки знаходить свій розвиток на пострадянському просторі в цілому та в Україні, зокрема (М. Гуміна, З. Кісарчук, А. Козлова, К. Маданес, Г. Онищенко, Т. Семігіна, Є. Силаєва, Ю. Чупахіна, Т. Юрченко та інші) в рамках наукових студій та підручників (посібників) з практичної психології та соціальної роботи. Однак, особливості порадиництва в роботі з мігрантами до цього часу залишаються на узбіччі наукового дискурсу, хоча сама по собі тема міграції та її негативних соціальних наслідків є сьогодні досить популярною (праці Е. Лібанової, О. Малиновської, О. Поздняка, І. Прибиткової, У. Садової).

Виклад основного матеріалу. Враховуючи, що поступовий розвиток професійної соціальної роботи в Україні спонукає до осмислення розмаїтої зарубіжної теорії та практики, можливостей їхнього застосування в українському контексті [3], мета даної публікації полягає у висвітленні особливостей порадиництва як форми соціальної роботи з мігрантами та їх родинами, що розвивається в Україні під егідою Церкви.

У першу чергу, підкреслимо, що порадиництво є особливою формою фахового (психологічного, соціального) консультування (індивідуального, сімейного) клієнта та / або його родини з приводу тих чи інших проблем, які у нього виникають. Однак, зміст порадиництва значно глибший, ніж просто «порада», як діяти в тій чи іншій ситуації. Порадиництво – це не просто «погляд збоку», це – вміння слухати та вчуватися в ситуацію клієнта, розуміння його проблеми та вчинків, яке не суперечить його сприйняттю себе як особи.

Виділення родини мігрантів як особливий об'єкт порадиництва зумовлено тим, що потреби сімей, в яких хтось із членів подружжя (а то й обидва) має (мав) досвід перебування за кордоном на заробітках, відрізняються від типових непорозумінь та викликів, які виникають на побутовому ґрунті. Звичайно, такі глибинні проблеми, як відсутність Діалогу в подружжі, труднощі з вихованням дітей чи втеча від сірої, а подекуди болючої, реальності в зловживання алкоголем, на жаль, притаманні нашому суспільству. Однак, спільними в даному випадку є лише наслідки, а ось корінь негараздів тут дещо відмінний і зумовлений тим, що трудова міграція дуже часто породжує конфлікт цінностей – як у родинному середовищі, так і на особистісному рівні. Відтак актуалізується ситуація, коли кожна окремо взята дистанційна родина змушена «виробляти» власну систему норм, виходячи з тих, що функціонують у суспільстві, але не орієнтується на них в якості обов'язкових зразків для наслідування [4, с. 262]. На жаль, далеко не кожній сім'ї вдається справитись з таким завданням. Водночас варто підкреслити: для родинознавця, що займається консультуванням родини мігрантів, піддатись на дискусії про зло чи добро міграції,

нагнітанням емоцій, є не лише стратою часу, але й великою помилкою. Тому в практиці сучасного родинознавства трудова міграція розглядається як об'єктивне явище, яке в українському суспільстві має свої специфічні прояви і на яке потрібно спокійно та чітко витворити власну «вакцину». Йдеться про необхідність зайняти гідну життєву позицію, уникаючи помилкових та емоційних закидів, зокрема, до негайного повернення всіх мігрантів додому. І тут власне проявляється роль порадиника, професійний обов'язок якого полягає в тому, щоб не перетворювати свого клієнта на «соціального інваліда», який лише чекає, що зараз його як особу, що постраждала, почнуть «ублажати» [5, с. 172], а натомість допомогти йому віднайти своє життя, відкоригувавши його та поставивши «на колію» справжні життєві цінності та пріоритети, а відтак – «вийти *поза* себе, чи краще – *понад* себе, щоб статися *собою*» [6, с. 209]. Тільки в такий спосіб є шанс відновити та зберегти гармонію та єдність у родині мігранта як первинній клітині суспільства.

Можна виділити низку першочергових ризиків для родини мігранта. У першу чергу, це тривала відсутність одного із членів родини в її повсякденному житті, яка не може не позначитись на збереженні цілісності і життєздатності родини. З одного боку, маємо довготривалу відсутність одного або й двох батьків під час формування їх дітей як особистостей, а у випадку подружжя – відсутність на противагу потребі утвердження єдності – Буття Разом. З іншого боку, якщо в родині відсутні сильні моральні цінності та не був закладений фундамент виховання у дітях, то постійні додаткові фінансові надходження, без присутності тяжко працюючих на чужині батьків, знижують мотивації молоді до праці. Останнє, у свою чергу, може призводити до ефекту втрати батьківських авторитетів і перетворення їх у «банкомати», а відтак, з урахуванням масового характеру міграцій, до поступового перетворення нашого суспільства не на «суспільство добробуту», а на суспільство «проклятих добробутом» [7, с. 143]. Окрім того, в тих мігрантів, які повернулися в Україну після тривалого перебування поза межами Батьківщини, виникають проблеми соціально-правового характеру, зокрема, формуються запити на поновлення документів, медичний огляд, реадптація у нове-старе суспільство тощо [8, с. 34–39], які також треба дати відповідь.

Що стосується мігранта як особи, то тут можна виділити декілька категорій клієнтів, з якими доводиться мати справу організаторам та працівникам порадень для родин мігрантів. Першу категорію становлять *потенційні* мігранти, тобто ті, які планують свій виїзд за кордон на заробітки. У цьому випадку порадинику доведеться вести роз'яснювальну роботу з таких питань, як оформлення документів, чітке окреслення цілей, пріоритетів, превенція трудової експлуатації чи навіть торгівлі людьми тощо. Другу категорію клієнтів порадень утворюють *дійсні* мігранти,

тобто, ті, які на даний момент перебувають за кордоном. У роботі з цією категорією основний акцент робиться на організації процесу комунікацій та підтримання якісного та частого Діалогу з родиною, звичайно, в міру тих можливостей, які дозволяє відстань. І нарешті, третю категорію клієнтів порадень для мігрантів утворюють *повертанці*, тобто особи з досвідом міграції, які повернулися додому. У цьому випадку основна увага порадника має бути звернена до віднайдення ефективних способів налагодження Діалогу в родині, підвищення самооцінки мігранта, відновлення його авторитету серед близьких (якщо цей авторитет з тих чи інших причин було втрачено). В усіх трьох випадках тематика родини залишатиметься однією із ключових, а сама родина (чоловік / дружина, діти, батьки та інші родичі) – об'єктом ретельної уваги порадника (проблематика сприйняття особи мігранта, комунікації як з ним особисто, так і всередині родини без нього, заміна соціальних ролей та її наслідки тощо). До сказаного лише додамо, що серед індивідуальних клієнтів порадень можуть бути й *імігранти*, які, на жаль, нерідко стають жертвами злочинів на етнопатрістичному ґрунті [9, с. 39]; в цьому випадку ключовою буде проблематика інтеграції в українське суспільство: юридична, культурна, емоційна тощо.

Якихось особливих відмінностей між «звичайним» родинним консультуванням та консультуванням мігрантів, а також їх родин немає. Можемо лише говорити про спробу конструювання унікального простору виробництва і споживання культурних смислів [10, с. 244], в межах якого слід відрізнити потребу інституційної приналежності особи консультанта як офіційного представника певної структури (наприклад, Комісії УГКЦ у справах мігрантів) від персоналістичного підходу до клієнта як особистості під час самого консультування. І звичайно, в жодному разі не підкреслювати «статус» мігранта як особливий у роботі з клієнтом, а лише належним чином розрізнити та адекватно реагувати на нові, ще донедавна невідомі, прояви та стани, в яких опиняються люди з досвідом перебування за кордоном на заробітках та їх близькі. Що ж стосується налагодження процесу роботи порадні при церкві, то тут можна виділити такі основні етапи її (порадні) розвитку: оголошення на парафії; налагодження співпраці з місцевим душпастирем, котрий, рекомендуватиме звертатись до порадні; організація процесу класичного консультування з урахуванням специфіки клієнтів, зокрема, мігрантів та їх родин; подальше фахове скерування згідно з потребами або особистий супровід (рідше).

У контексті вищесказаного постає запитання: якими є загальні фахові вимоги до працівника порадні? Вважаємо, що у випадку, коли ми говоримо про категорію трудових мігрантів та їх родин як про об'єкт уваги родинознавця, то основний акцент має робитися на тому, щоби

порадник має був добре обізнаним як і у сфері соціальних послуг в Україні, так і в тому середовищі, з якого виходить / перебуває / повертається мігрант. Крім того, він повинен мати ґрунтовну орієнтованість у педагогіці та соціальній роботі, а також поглиблені знання з психології та, якщо порадня функціонує при Церкві, у теології. Бажаними також є знання з основ медицини та права. Загалом же, порадник, як первинний терапевт, має бути свідомий своєї відповідальності та володіти професійними навиками зняття первинного тривожного стану клієнта, фахового розпізнання запиту (допомогти клієнту чітко його сформулювати), віднайти причину негараздів (якщо це відповідає компетенції особи порадника) для подальшого скерування клієнта до відповідного експерта з метою подальшого вирішення проблеми. Тому добрим помічним фактом для порадника може бути його особиста (чи когось з його родинного кола) приналежність у минулому до досвіду міграції, для кращого розуміння ситуації. У цьому разі важливим є факт позитивного проходження та примирення з даним етапом реінтеграції особи самого порадника. Не зайвим буде підкреслити, що порадник, який працює з трудовими мігрантами, має бути справжнім «інтердисциплінарним менеджером», який прагне ефективно допомагати налагодити життя своїм співвітчизникам у сьогоденнішому світі.

Що ж стосується самої процедури консультування в рамках порадиництва, то воно передбачає здійснення декількох послідовних кроків: знайомство (будування довіри); вислуховування запиту (окреслення чітких рамок); отримання повної необхідної інформації (історія клієнта) для віднайдення причини проблеми, що виникла; визначення можливих шляхів вирішення проблеми або скерування до експерта з даного питання. При цьому завоювати довіру клієнта буває дуже непросто через неготовність самого клієнта, уявні, нереальні очікування та страх, хоча якраз саме налагодження довіри в стосунках сприяє виявленню справжньої причини, що турбує клієнта. Саме тому слід уникати надлишкової жорсткості у поставі або створювання якогось тиску на особу мігранта [11, с. 76]. Слід спокійно ставитись до того, що для налагодження контакту з клієнтом може виникнути потреба в декількох зустрічах (найчастіше, від трьох до п'яти), хоча буває достатньо й однієї, в ході якої клієнт навчається розкриватися і довіряти пораднику свої проблеми. Якщо ж немає змоги діяти непослішно і послідовно, порадник змушений знайти підхід до клієнта якомога швидше, уже під час першої зустрічі. Зазвичай така ситуація виникає у випадках, якщо проблема клієнта потребує термінового вирішення. У такому випадку використовується «екстрена терапія» – максимальне зняття тривожного стану клієнта та чітке пояснення, що порадник його прийме, як тільки він відчує себе в силі.

На жаль, через помилкове сприйняття суті порадиництва, клієнт досить часто не бажає приймати відповідальність за своє «Я», помилково очікуючи, що хтось «інший» має вирішити за нього усі проблеми (останнє зазвичай означає високий рівень невротизації особи) [5, с. 182]. Тож якщо клієнт очікує отримати негайну відповідь на своє запитання та отримати «готове» рішення проблеми, важливим є донесення до клієнта та чіткого усвідомлення ним факту, що ЗМІНА певної проблемної ситуації, з якою він прийшов до поради, не наступить одразу, адже нервова система має властивість зберігати пам'ять про минулий досвід, ніби реєструючи його [12, с. 25]. Відтак має бути розуміння, що процес реадптації є здебільшого процесом довготривалим, який потребує системної послідовної роботи. Крім того, порадинику слід чітко окреслити перед клієнтом кордони своєї кваліфікації та міру відповідальності, водночас підвищуючи самооцінку клієнта та вказуючи на значимість самої особи (її бажання, сила волі і спроможність) у вирішенні власної проблеми.

Як це прийнято в сімейному консультуванні, робота з членами сім'ї мігранта не обов'язково проводиться з усіма ними водночас. На різних етапах процесу, в різних пропорціях можуть поєднуватися різні способи організації процесу сімейного консультування: спілкування з усією родиною, індивідуальні консультування, робота з подружжям, робота з нуклеарною сім'єю, робота з розширеною родиною тощо [13]. Досить часто за вирішенням проблеми до поради звертається не сам інтересант, а його рідні, які просять допомогти близькій їм людині. У таких випадках на зустріч запрошується не лише та людина, яка потребує безпосередньої допомоги, але й та, яка проявила ініціативу. При цьому особливо важливим є те, що потенційний клієнт не має бути приведений з примусу родичем чи кимось іншим, бо інакше постає загроза виникнення «стіни» у спілкуванні. Якщо в клієнта справді є страх, котрий йому на даному етапі не здолати (від відсутності самого бажання аж до залежності від певних факторів чи стресової ситуації), порадиник повинен спочатку приділити увагу самому родичу і підказати йому, як правильно реагувати на стресові ситуації в стосунках до інтересанта.

Порадинику, який допомагає клієнту у вирішенні його проблем, слід намагатися дотримуватися правила, згідно з яким вдосконалення досвіду відбувається в результаті взаємодії [14, с. 54–55], тобто здійснювати контроль теми розмови (т.зв. мистецтво «лоцмана») під час консультування. Тому після того, як вдалося «зламати першу кригу» у спілкуванні, порадиник має слідкувати за дотриманням однієї лінії історії розвитку / опису подій. Будь-які відходи від теми та відгалуження мають бути скеровані виключно самим консультантом і лише у випадку потреби ширшого представлення інформації, необхідної для цілісного зрозуміння ситуації клієнта та пошуку причини проблеми. Слід ставити чіткі рамки під час консультування, якщо доводиться мати справу з т.зв. «словесними вампірами», чи «скурпулянтами», котрі через кожних декілька речень намагаються відійти від «генеральної лінії», переводячи консультування в «розмову ні про що» (виняток – особа у стані шоку, де її «балакучість» є певним захистом та потребою зняття рівня стресу в даний момент).

Висновки. Підводячи підсумки, підкреслимо, що порадиництво, яке відбувається під егідою Церкви, не слід ототожнювати зі сповіддю, хоча такий його варіант, як душпастирство, котре фахово обізнане з механізми людської психології, є цілком можливим. Однак, зазвичай, йдеться про особливу форму соціальної роботи, в рамках якої процес консультування виходить за рамки психології і опирається на християнські цінності. Що ж стосується розуміння родини мігранта як специфічного об'єкта порадиництва, то воно бачиться як спроба адаптувати класичне сімейне консультування до потреб, спричинених явищем новітньої трудової міграції. При цьому ні в якому разі не йдеться про вибірковість мігрантів як особливої групи, яка могла б виявлятися, для прикладу, у першочерговості надання їм соціальної допомоги, а лише про відповідь на потреби часу, розуміння того, що з'являються нові виклики, на які слід належним чином реагувати. Саме в цьому проявляється фаховість порадиника, якому слід орієнтуватись як на індивідуальну роботу з клієнтом, такі і роботу з усією родиною як цілісним організмом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годяк М. Соціальні виклики після повернення. Досвід роботи соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді / М. Годяк // Відчуваючи серцебиття мігранта: хто і що чекає на українського емігранта після його повернення. Матеріали круглого столу (Київ, 10 березня, 2009). – Львів: Комісія УГКЦ у справах мігрантів, 2009.
2. Іванкова-Стецюк О. Виклики реінтеграції українського трудового мігранта та перспективи їх подолання за підтримки Церкви / О. Іванкова-Стецюк // Вісник Одеського національного університету. Том 14. Випуск 13. Соціологія і політичні науки. – Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2009.
3. Семігіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника / Т. Семігіна // Соціальна політика та соціальна робота. – № 4. – 2001.
4. Пилипенко В. Соціологія сім'ї / В. Пилипенко // Спеціальні та галузеві соціології: [навч. посіб.], 2-е вид. – К.: Фоліант, 2007.
5. Макарова Л. Практическая социология: [учеб. пособие] / Л. Макарова, В. Круковер. – М.: ООО «Гамма Пресс 2000», 2003.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен: Український вільний університет, 1993.
7. Буткалюк В. Якість трудового життя як складова якості життя / В. Буткалюк // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – № 4. – 2010.

8. Ivankova-Stetsyk O. Social and aspects of reintegration of labour migrants upon their return to Ukraine / O. Ivankova-Stetsyk, R.Kis // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiza politica). – 2010. – nr.1 (XLVIII).
9. Позняк О. Замісна міграція: проблеми і пріоритети для України / О. Позняк // Агора. Перспективи соціального розвитку регіонів. Випуск 7. – К., СтилоС, 2008.
10. Гибсон К. Рейв-культура в Сиднее : картографирование молодежных пространств в дискурсе средств массовой информации / К. Гибсон, Р. Паган // Массовая культура : современные западные исследования ; [пер. с англ.]. – М., фонд научных исследований «Прагматика культуры», 2005.
11. Суліван А. Відчуваючи серцебиття мігранта / А. Суліван.– Львів : Артос, 2009.
12. Томас У. Определение ситуации / У. Томас // Человек и общество. Хрестоматия ; [под. ред. С. А. Макеева]. – К., Ин-т социологии НАН Украины, 1999.
13. Силаева Е. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования [Электронный ресурс] / Е. Силаева. – Режим доступа : <http://psymania.info/femil/siljeva/psychologiya.php>.
14. Д'юї Дж. Досвід і освіта / Дж. Д'юї ; пер. з англ. – Львів : Кальварія, 2003.

Рецензенти: Васильев Я. В., д.психол.н., профессор;
                  Попова Т. С., к.пед.н., доцент.

© Іванкова-Стецюк О. Б.,
Бондаренко М. Ю., 2011

Дата надходження статті до редколегії 30.09.2011 р.